

KÖNYVISMERTETÉS.

Gyöngyösi István összes költeményei. III. A M. T. Akadémia megbízásából közzéteszi *Badics Ferenc.* 1935. N. 8-r. 214 l.

Két évtizednél hosszabb idő választja el a kötet megjelenését az elsőtől, másfél a másodikáétól; s midőn kezünkbe vesszük az új kiadványt, remélve, hogy másfél század legnépszerűbb költőjének valamennyi munkája kezünkben lesz, csalódás a részünk, mert hiányzik a *Chariklia*, a regény európai fejlődésének ez a fontos magyar képviselője. Nem a szöveg gondozóján múlik a teljes kiadás megjelenése; ő már régen elkészült minden idetartozó munkájával: fölkutatta a kéziratokat, a kiadásokat; megírta minden mű keletkezésének történetét, viszonyát a költő egyéb munkáihoz — szóval megtett mindent, hogy teljes Gyöngyösink legyen. De az idő mostoha körülményei itt is útját állották a megvalósulásnak, mert Zrínyink csonka, tudományos Faludi-kiadásunk nincsen, Gvadányi a könyvgyűjtők ritkaságai közé menekült, megakadt a Régi Magyar Költők Tára, sok egyéb szükséges kiadványunk. Örömmel kell fogadnunk minden törekvést, mely a multnak bármily ereklyéjét hozzáférhetővé teszi a jelen számára. Így kapjuk most *Badics Ferenc* avatott gondozásában negyedik kiadását a *Rózsa-Koszorúnak* és nyolcadik kiadását a *Csalárd Cupidónak*.

A *Rózsa-Koszorú* sajtósága helyet foglal el Gyöngyösi művei közt; elfordul az érdekes meséjű elbeszélésektől, a főleg Ovidius tárházából való fabulás díszektől, és nála szokatlan ájtatossággal az Istenanya örömeinek, keserűségének és dicsőségének öt-öt titkát, rózsáját adja elő, az elbeszélés epikus módját kerülvén, inkább lelkes himnuszokban; versalakja sem az elbeszélő tizenkettes, melynek Gyöngyösi nagy mestere, hanem kisebb lírai szak művészi rímfonódással. Mi volt e vallásos vers-koszorú iratásának igazi oka, nehéz megállapítani. *Badics* úgy véli, hogy e költeménnyel mintegy rá akart cáfolni Thököly-versére és kuruc magatartására; valószínűbbnek tartom azt a véleményt, hogy *Koháry Istvánnak*, a hatalmas pártfogónak szárnya alatt keresett menedéket. Viszont nem hiszem valószínűnek, hogy «a már öregedő költő... a vallás vigaszában keres megnyugvást»; erre ugyancsak rácsófol a nemsokára készült *Csalárd Cupido*, melynek rávetett kis erkölcsi palástja alól ugyancsak kitűnik szerzőjének már nem is dévaj, hanem valósággal durva kedvtelése az ovidiusi képek részletes rajzában. Nem is fogadta el *Koháry* a könyv felajánlását — a *Rózsa-Koszorú* nyomdaköltségét azonban vállalta. Mind a két mű egyaránt gazdag nyelvi szépségekben, a szókincs bőségében, az előadás színességében, melyhez *Aranyként* haszonnal és tanulsággal fordulhat a ma nyelvművésze is.

Nagyon érdekes a *Rózsa-Koszorú* ajánlólevele; körmönfont mondatai közt sok értékes adat van Koháry életéhez és Gyöngyösinek hozzá való viszonyához, s így néhány jellemző vonást kapunk az akkori irodalmi élethez.

A kitünő filológiai szöveg-magyarázatok és a szómutatót keveselném, ha nem tudnám, hogy «res angusta domi». A magyarázatokhoz csak néhány kiegészítő megjegyzésem van. A «Törökös czimborá» (9., 10., 196. l.) nem annyira Thököly személyét jelenti, mint inkább török «szövevséget» (vö. NySz.). «Keczele» nem kalitka (l. szómutató), hanem valami ruhaféle, fejruha, vagy a szöveg szerint inkább kötény, melybe Diana a galambot teszi és «kezdi törülgetni (simogatni) tollának mentében.» (V. ö. NySz.) «Balság» itt nem elvont jelentésben értendő, hanem «bal, helytelen» útnak (33. l.) «Fül cifrája» eddig csak Gyöngyösiből ismeretes (fülcimpa).

A magyar irodalomtörténetnek kötelessége, hogy megóvja multjának kincseit s evvel jelenre és jövőre gyümölcsöztesse őket. Ezért remélem, hogy a hiányzó részek és az életrajz is nem fognak soká várattatni magukra, hogy legyen hiteles, hű és teljes Gyöngyösink.

TOLNAI VILMOS.

Papp Ferenc: Gyulai Pál. I. kötet. Budapest, M. T. Akadémia, 1935. 8-r. 603 l.

Ez az első részletes Gyulai-biografia a nagy kritikus életét születésétől 1862 júniusáig tárgyalja, addig az időpontig, amikor Gyulai Kolozsvárt odahagyva véglegesen a fővárosban telepszik le. A dantei életút feléig tehát.

Gyulai őseinek és szüleinek ismertetése után a szerző nagy valószínűséggel állapítja meg hőse születése dátumát. Eddig csak a keresztelés időpontját tudtuk (1826. jan. 14.), születése napjáról magának a költőnek sem volt határozott tudomása. Angyal Dávidnak az Olcsó Könyvtárban megjelent kitünő kis műve 1825 vége mellett döntött. Papp Ferenc egy összeállításra támaszkodva, mely szerint a kolozsvári református egyházban «1837—1840-ig a keresztelés a születést 127 eset közül 75 esetben másnap, vagy harmadnap követte, 42 esetben 4 vagy 5 nap mulva, 6 esetben egy hét mulva» — teljes joggal azt következteti, hogy Gyulai 1826. január 10-ike táján született. Ezt a feltevést irodalomtörténetírásunk bátran elfogadhatja.

Hősének gyermekkorát Papp Ferenc a pontos adatok egész tömegével kedvesen és érdekesen beszéli el. Elkíséri a szorgalmas tanulót a kolozsvári református kollégium falai közé, ahová mint elemiiskolás 1834-ben lépett be, s ahonnan csak 1848-ban távozott. 1841-től 43-ig bölcsész, 1845-ig jogász, 1847-ig teológus, majd köztanító volt. Elkíséri a fiatalembert legációkra, turista kirándulásokra, Pataky Dániel alispánnak, majd Bethlen János grófnak házába, akiknek gyermekeit tanította. A Pataky-család körében érinti Gyulai szívét az első komoly szerelmi érzés. Beleszeret a nála mintegy másfél évvel fiatalabb alispán-leányba, Emiliába. Erről a mély kedélyű és bizonyos irodalmi műveltséggel rendelkező nőről is sok érdekeset tud mondani az életrajzíró. A szabadságharc alatt a szegény leány egy különben kiváló honvédtisztbe szeretett bele, az azonban visszaélt érzelmeivel.

Gyulait ezekben az előkelő házakban és a kollégiumi ifjúság körében erősen érintik a kor politikai eszméi. 1848. március 21-én — ezt a napot a kolozsvári március 15-ének tekinthetjük — ő az ifjúság vezére. Valósággal Erdély Petőfije! *Unió-dalát* megzenésítik, szerte az utcákon éneklük, s Petőfi verseivel együtt díszkiadásban osztogatják a közönségnek. A nagy átalakulás mozgalmaiban azonban fegyverrel nem vesz részt. Teleki Domonkos gróf titkára lesz, s az új országgyűlés e kiváló tagjának kíséretében Pestre jön.

Ezen a ponton nem ártott volna kissé bővebben foglalkozni azzal a felmerülhető kérdéssel, hogy Erdély Petőfije, a *Hadnagy uram* költője, miért nem kötött kardot. Azt hisszük, nem henyé okvetetlenkedés ennek a kérdésnek felvetése azzal az íróval szemben, akinek mindkét testvére honvéddnek állt, s aki szükségesnek látta, hogy Heinének Liszt Ferencről írt költeményét fordításban megismertesse a magyar közönséggel, azt a költeményt, amely a nagy művészt épen azért támadja, mert nem vett részt a magyar szabadságharcban. Angyal Dávid erről a következőket írja: «Midőn anyja halála után Kolozsvárra került — Papp Ferenc szerint ez 1849 tavaszán történt — bátyja és öccse már honvédeknek állottak, de nem követhette példájukat, mert húga támasz nélkül tengődött volna az elárvult szülei házában.» Ez a mentség nem felel arra kérdésre, hogy *előbb* miért nem állott honvéddnek. Papp Ferenc — milyen kár! — kitér a megoldás elől s csak ennyivel intézi el: «Gyulait is elfogta a tettvágy, s ha nem szolgálhatta fegyverrel hazáját — miért? kérde az olvasó — tollal akarta részét kivenni a nemzeti küzdelemből». Mi elhiszük, hogy a mindig korrekt és férfias Gyulainak erre az elhatározásra megvolt a maga oka, de az élet-rajzró mégis foglalkozhatott volna vele.

Gyulai a szabadságharc alatt *Pesti leveleket* ír a Kolozsvári Híradónak a magyarországi fordulatokról. Nem érdektelen ezekből a tudósításokból Papp Ferenc idézetei közül kiírni azt a mondatot, amellyel Gyulai — Kossuth későbbi súlyos szavú bírálója — a nagy szónokot és politikai vezért jellemzi: «Kossuth mint Messiás áll a fellelkesült, fegyveres nemzet élén, fáradhatatlanul és mindig növekedő eréllyel. A jelen körülmények között ő az egyetlen ember, aki vezetni képes ügyeinket. Ő elszánt, merész, csüggedetlen, szóval férfiú, minőt a forradalmi kor kíván.»

A nemzeti ügy katasztrófája Gyulait a grófi családnál, a gyömrői Teleki birtokon érte. A rémuralom első évében azonban sokat járt Pestre, s ahhoz az írotársasághoz csatlakozott, amely az Arany Ökör kávéházban jött össze. Bárczy Károly, Sükey Károly, Vahot Imre, Szász Károly, Szilágyi Sándor és Obernyik Károly voltak ennek a körnek tagjai. Többször találkozott Kemény Zsigmonddal is, s ekkor barátkozott össze Lévay Józseffel, Pákh Alberttel és Csengery Antallal. Nagyon érdekelte Petőfiné, és igen megszerette későbbi irodalmi ellenfelét, Jókai Mórt. Nyilas írói jegy alatt éleshangú kritikákat ír Szilágyi Sándor Pesti Röpveibe, s dolgozik a Pesti Naplónak.

1851 tavaszán követi Telekiéket Gernyeszegre. Útközben meglátogatja Arany Jánost Szalontán. Ez az első találkozásuk döntő hatású volt későbbi barátságukra. Gernyeszegen másfél évnél több időt tölt. 1852-ben kerül újra a fővárosba, s a gróféktól függetleníti magát. 1853 elejétől 1855 őszéig

Pákh Alberttel lakik közös lakásban. Hogy fenntarthassa magát, Szőnyi Pál fiúnevelő intézetében vállal tanítást.

E második fővárosi tartózkodása idején teljesen bekapcsolódik az irodalmi életbe. Részt vesz Pákh Szépirodalmi Lapjainak szerkesztésében, 1854-ben a Nemzeti Színház drámabíráló választmányának lesz tagja, bírálatokat ír, párbajba keveredik Tóth Kálmánnal, megismerkedik Eötvös Józseffel, Vörösmartyval, Tompával, ismeretsége Kemény Zsigmonddal ekkor melegedik barátsággá, lejár Szilágyi Sándorhoz Kecskemétre, Aranyhoz Nagykőrösre, s a megszűnt Szépirodalmi Lapok helyébe Jókaival és Pákh Alberttel együtt megalapítja a Vasárnapi Ujságot. A szerkesztőségből azonban két hónap múlva kiválik. Gyulai sajtát közlése szerint a szakítást egy szertelen hangú könyvismertetés okozta, melyet Gyulai heves tiltakozása ellenére is Pákh benne hagyott a lapban. «A valódi ok azonban — mondja Papp Ferenc — a Jókai és Gyulai között már akkor is jelentkező ellentét lehetett. Gyulai a népies formák között is szigorúan rászakkozott műbíráói szempontjaihoz, míg Jókai a kritikát feleslegesnek tartotta». Papp Ferencnek ez a megállapítása nagyon érdekes. Még érdekesebb lett volna azonban, ha Gyulainak Jókaitól való elhidegülését kissé bővebben is megmagyarázza. Épenúgy mintahogy Kossuthból és a forradalmi eszmékből való kiábrándulásának is mélyrehatóbb megvilágítását vártuk volna.

Gyulai élete nyugtalan első felének jelentékeny fordulata a külföldi utazás. Nádasdi Lipót gróf Tamás fia mellé mentorul, Eötvös József tanácsára, Gyulait kérte fel. Ennek az 1855. okt. 28-tól 1856. dec. 14-ig tartó mentorságnak alapos ismertetését nyújtja Papp Ferenc könyve. Megtudjuk, hogy Gyulai és tanítványa minő kollégiumokat hallgattak a berlini és müncheni egyetemen, értesülünk a berlini színházi viszonyokról, a német főváros magyar egyletéről, a tizennégy napos párisi kirándulásról, a tanulmányokat megszakító nyári hazajövetelről és a fiatal grófnak Münchenben történt haláláról.

Gyulai 1856 végén újra pesti lakos. A református teológiai főiskolán a stilisztika tanítását vállalja. Egyébként a Pesti Napló köréhez tartozik s ekkor kerül összeköttetésbe Deák Ferencsel.

Az újabb pesti tartózkodás Szendy Mari iránt felébredt szerelme által sorsdöntő változást hoz életbe. Szendrey Marit testvérnénje, Júlia, először Petőfi Istvánnal akarta összeházasítani, de azután maga is Gyulai szándékát támogatta, akinek a mélyérzésű, finom kedélyű leány felesége is lett. 1858. július 31-én volt az esküvő a pesti belvárosi róm. kat. plébánia templomban, s utána az ifjú pár nyomban elutazott Kolozsvárra, ahol Gyulai a református kollégium egyik katedrájának ellátását vállalta. Bölcséletet, latint, magyar irodalmat és irodalmi segédtudományokat adott elő.

A Kolozsvárott töltött kerek négy esztendő legfontosabb eseményei két gyermekének születése, az Akadémiába és a Kisfaludy Társaságba való beválasztása, az Erdélyi Muzeum Egylet munkásságában való tevékeny részvétele, Katona József életrajzának megírása és a magyar népköltészettel való tüzesebb foglalkozás voltak. Ebben a fejezetben eleven és színes képet kapunk Gyulai társadalmi érintkezéseiről is. Elénk sorakozik Nagy Péter, Szabó Károly, Brassai Sámuel, Mikó Imre gróf és a Sámi házaspár

portréja. Újra hallunk Gyulai testvéreiről is: férjhez ment Antónia húgáról, színész-bátyjáról, Ferencről és tanító-öccséről, Sándorról.

Bármilyen meleg kapcsolatok csatolták is Gyulait Kolozsvárhoz, mégis visszavágyott az irodalmi és politikai élet középpontjába, Pestre. Amint azt látja, hogy megélhetése a fővárosban is biztosítva volna, azonnal elhatározza az Erdélyből való «kijövetelt». A Szépirodalmi Figyelő segédszerkesztősege, a református gimnázium megürült tanári katedrája, s az Írói Segélyegylet titkári állása elég jövedelmet helyeznek számára kilátásba. 1862 végén búcsuzik el tőle rendkívüli melegséggel a kollégium ifjúsága, s Gyulai június végén érkezik a fővárosba, amelynek most már állandó lakosa marad.

Akárcsak az életrajzi részletek, épen olyan körültekintőek, gondosak azok a fejezetek is, amelyekben Papp Ferenc Gyulai Pál költői és kritikai működését ismerteti.

Az elindulás éveinek termékeit kitűnően illeszti bele a negyvenes évek irodalmi mozgalmaiba. Helyesen ítéli meg, hogy a kolozsvári *Remény* című zsebkönyv körének volt ugyan hatása Gyulaira, de gyökeresebben nem befolyásolta. Észreveszi ez évek Gyulai-költeményein Vörösmarty és Petőfi hatását, s a költőnek a népies felé való lassú fordulását. Kimutatja az első novellákon Kisfaludy Sándor, Vörösmarty Mihály, Garay János, Jósika Miklós, Kemény Zsigmond és George Sand egyes motívumainak befolyását. Legérdekesebb, amit Gyulai kritikai elveinek kibontakozásáról ír: «Gyulai már pályája kezdetén eltért mestereitől. Nem volt annyira az elvek híve, mint Bajza vagy Henszlimann, s nem kereste annyira a böleseleti távlatokat, mint Erdélyi. Leginkább fejlett ízlése után indult s gyakran épen azért sokkal könnyebben eltalálta az irodalmi jelenség valóját.»

Gyulai ez években kifejtett irodalmi működésének bemutatásában nagyon becses adata Papp Ferencnek, amit az *Unióban* megjelent *Teréz* című novelláról ír. Az elbeszélésnek eszméje és első megírása Csizsár Amáliától való, ezt a kidolgozást azonban Urházy György szerkesztő Gyulaival átalakíttatta. A fiatal író az átdolgozást olyan alaposan végezte el, hogy majdnem eredeti alkotást kell benne látnunk.

A szabadságharc után keletkezett novellákban helyes ítélettel állapítja meg Papp könyve Gyulainak a realizmus felé való fokozatos közeledését. Értékes adata, hogy Gyulait ebben az irányban erősen befolyásolta Sükey Károly, akit Gyulai «szellemes és élesítéletű írónak» tartott. Jó volna, ha Papp Ferencnek e megfigyelése nyomán irodalomtörténetírásunk kissé tüzetesebb vizsgálat alá venné az elbanyagolt Sükeyt. A novellákon érezhető egyéb irodalmi hatást is biztos filológiai érzékkel ismeri fel Papp Ferenc. Csak azt nem értjük, hogy miért nem akarja meglátni az *Egyszerű történeten* a nagyon valószínűvé tett Heibel-hatást.

Gyulainak a szabadságharc után átélt lelki forrongása természetesen írói munkásságában is érezteti hatását. Heinéért rajong, novelláiban itt-ott lázadó hangot üt meg, vonzza a világfájdalom. Papp Ferenc észreveszi ezt a forrongást, s a nyomában következő lassú átalakulást is, de úgy látszik, hogy «az ifjúság háborgó napjaira» és ezeknek irodalmi megnyilatkozásaira majdnem ugyanolyan tartózkodással tekint, mint aminővel később maga Gyulai nézte fejlődésének ezt a korszakát. S Papp Ferenc könyvének irodal-

mat tárgyáló részeiből ennek az átalakulásnak mélyebben nézett, részletesebb pszichológiával megrajzolt magyarázata épenúgy hiányzik, akárcsak az életrajzi fejezetekből. Megemlíti, hogy Gyulait mennyire érdekelte Heine harcias-sága, úgyhogy nem vette észre a költő egyéniségének bántó ellenmondásait, s «Csengerynek kellett őt rájuk figyelmeztetnie». Magára az átalakulásra azonban, mely szerint 1858-tól 1862-ig tartott, épen csak hogy rámutat. Pedig látja fontosságukat Gyulai költészetében épenúgy, mint irodalmi és politikai elveiben.

Egyébként találóan és biztos értékeléssel jellemzi Gyulai működését, költői műveit és irodalomtörténeti tanulmányait egyaránt. Hogy miképpen érzik versein egyre jobban Arany János hatása, hogy esztetikai elvei hogyan forranak ki Planche Gusztáv, Schmidt Julián, Macaulay, Schlegel Ágost Vilmos és Gervinus hatása alatt, azok mind nagyon tanulságos észrevételek. Legkitűnőbb azonban, amit a Gyulai költői képzeletében egyre erősebbé váló művészi nyugalomról mond: «Ily költészetből hiányzik a közvetlenség varázsa, de hiányzik az az üres alanyiség is, mellyel Petőfi utánzóí hánytorgatják untalan saját személyi ügyeiket.» Pompás, amit Arany és Gyulai lírai költészetének rokonságáról, illetőleg különbségeiről megállapít: «Mindkét költői egyéniségnek igazi eleme az elégia; míg azonban Gyulai kedélymozgalmain legtöbbször a báj varázsa ömlik el, addig Arany érzéseire rendezesen az ódai fényesség légkörébe emelkednek. Míg Gyulai vonzó ereje a művészi összhang, Aranyé inkább a költői formák végtelen gazdagsága. Gyulai inkább elemző, Arany összefoglaló lélek».

Ugyanilyen biztossággal értékeli Gyulainak polémiáit is. Berlinben írt és idehaza nagy vihart támasztott Ristori-vita alaposabb ismertetésével azonban adósunk marad a szerző, de legalább kárpótol annak a rokonságnak megállapításával, amely Gyulai cikke és Relstab Lajosnak a Vossische Zeitung-ban megjelent Ristori-bírálata között egyes pontokon mutatkozik.

Filológiai tekintetben a legszebb, valósággal mintaszerű rész, amelyben a szerző az *Egy régi udvarház utolsó gazdája* c. elbeszélésről megállapítja, hogy egyes motívumai hogyan gyökereznek személyes impressziókban, hogy micsoda a kapcsolat a novella hőse és Kemény Zsigmond Jenő Eduárd grófja között, s hogy hangulatán mennyiben mutatkozik Gogoly hatása.

A könyv értékelése hézagosa maradna, ha nem szólnánk Papp Ferenc stílusáról is. Ezek a megfontoltan tartózkodó, néhol aggódóan óvatos mondatok a maguk esiszóltságának és tudós tárgyilagosságának bástyái mögül is nem egyszer valami rokonszenves melegséget árasztanak. Különösen a Szendrey Mariról szóló részekben érzünk valami rejtett lírát. Minél tovább olvassuk a könyvet, annál kellemesebben hat ránk az író társasága, úgyhogy mire a vaskos kötet utolsó lapjához érünk, őszintén sajnáljuk, hogy olvasmányunknak már a végére jutottunk.

Azzal vigasztaljuk magunkat, hogy a tudós íróval való újabb találkozásunkra, a Gyulai-életrajz második kötetére, nem kell sokáig várakoznunk.

GALAMB SÁNDOR.

Alszeghy Zsolt: A tizenhetedik század. (A magyar irodalom története. Szerkeszti Alszeghy Zsolt. III.) Budapest, Szent István, 1935. 8-r. 292 l.

A XVII. század a magyar irodalom történetének legismeretlenebb fejezete. Lépten-nyomon felderítetlen területekkel, filológiai feldolgozást, «átszellemítést» sürgető nyersanyaggal várja az embert. A régóta élesen megvilágított «csúcsok», a Pázmányok, Zrinyik, Gyöngyösik, Apáczai Csere Jánosok, gyéren megvilágított formák (líra, dráma) mellett csak néhány szerény fényáv esik a beláthatatlanul gazdag népieskedő aszketikus-misztikus irodalomra, legendára, izlés- és stílustörténetre. Ehhez járul, hogy a legtöbb kutató szemléletét, álláspontját döntő módon «preformálja» egyfelől Szekfű Gyula történeti világképe, másfelől a német barokk-láz; e kettő között okvetlenül elvész, de legalább is elhomályosul, az önálló irodalomtörténeti koncepció minden lehetősége. Kisebb veszedelemmel fenyegeti ezt az önállóságot a «szellemtörténet», feltéve, hogy valóban a személyi és személyfeletti alkotásokból kielemezhető konkrét «szellem» története, nem pedig felelőtlen szemfényvesztés. Aki tehát ma a XVII. század magyar irodalomtörténetének megírására vállalkozik, annak meg kell birkóznia egy sereg elvi és módszertani nehézséggel.

Alszeghy kijárta a filologizmus szigorú, fegyelmező iskoláját: a szó- és szövegfilológiától indult el és eljutott a szellem filológiájáig. Megfordult irodalmunk minden századában, nyomon követte a dráma történetét, megrajzolta a XIX. század irodalmának a képét; mint kritikus benne él a maga kora irodalmi életében. De igazi, választott kora elejétől fogva a XVII. század. Amikor csak teheti, visszatér hozzá. Most megrögzíti egész irodalmának fejlődésmenetét.

A század két legfontosabb erőtenyezője, szellemi megnyilvánulásainak életének nyílt vagy titkos sugalmazója: a vallásos érzület meg a politika szenvedély. Érthető, hogy eleinte csupa irodalmon kívül eső politikai, izlés-történeti, vallási, szociológiai fogalom körében járunk. Így viszont egyfelől elvben, motivális anyagában, lehetőségei szerint előttünk áll a későbbi irodalom, másfelől elfogultságaival, végleteivel, szerény szellemi szükségleteivel mintegy szemünk láttára bontakozik ki az a közönség, amelyhez az irodalom fordul. Alszeghy nem teledkezik meg arról, hogy mindez csak alapvetés s nem öncél, hogy igazi feladata az irodalmi jelenségek értelmezésével kezdődik. Ezzel biztosítja szemlélete függetlenségét. Most is, később is igen termékenynek bizonyul az az eljárása, hogy minden fontos korproblémát két egyidejű — protestáns és katolikus — hangforrással értelmez, úgyhogy az időpont mozzanatról-mozzanatra mintegy a maga kettős hangjával jellemzi önmagát. Pázmány végszóra, összefoglaló, lezáró jelenségeként lép a színre. Alszeghy nem módosítja, de néhány új vonással, mélyebb háttérrel látja el a nagy kardinális alakját, megmutatja, hogyan találkozik benne magánjellegű, személyi katolicizmus egy személyfeletti, magyarsága egy nemzetfeletti gondolattal. A katolikus fegyvertársak bemutatását a protestáns ellenfelek és kortársak seregszemléje követi. Ebből a dogmatikusan megkötött, gyakorlati tanító szellemű világból elég hosszú út vezet ahhoz az egészen vagy legalább vonatkozásaiban öncélú, dekoratív «irodalmibb» irodalomhoz, amelyet Gyöngyösi képvisel. A két világ közötti távolságot áthidalja a humanista mintákhoz igazodó

«poësis artificialis», az örökölt kispikái formák, a kor szerény, bizonytalan művészi törekvéseit igazoló jegyek számbavétele. Gyöngyösiben elsősorban a stílusprobléma és emberforma érdekli Alszeghyt, aztán az antik-humanista meg barokk divat egyesülése az egykorú nemesi férfi- és nőeszmény szolgálata. Zrinyivel külön tanulmány foglalkozik: aprólékos gonddal jeleníti meg a katolikus hívő, az államférfi és költő hármasegységét s építi meg a *Zrinyiász* formai-eszmei családfáját. (Amit Vitnyédinek Zrinyi megértő felekezeti álláspontjára tett befolyásáról mond, mindenképen meggyőző; kevésbé meggyőző az a feltevése, hogy a *Siralmas panasznak* is Vitnyédi a szerzője.)

Alszeghy kutatásainak legbecsesebb filológiai eredménye a század lírájáról szóló fejezetei. Elsőnek jelöli ki a katolikus líra történeti helyét, elsőnek tisztázza Balassa Bálint nyelvi és motivális hagyományának sorsát, alakváltozásait. Rendszerező és egyben kimerítő munkát végez az iskoladráma körül, az elméleti és gyakorlati program, a műfaji vonatkozások, a tárgy-történeti és szellemi háttér megvilágításával.

Alszeghy filológiai felelőssége tudatában fegyelmezett mérséklettel áll a módszeres és elvi viták zürzavarában. Mindvégig hű marad a maga véleleteket kiegyenlítő, reális szellemi álláspontjához. Könyvét nem szakítja meg, nem homályosítja el elméleti kerülőkkel, de előadásába beleépíti az újabb kutatások legtöbb pozitív eredményét. Így természetesen közvetve-közvetlenül érintenie kell számos kérdést, amelyek az utolsó évek vitáinak középpontjában állottak. Itt van elsősorban a barokk. Ez a fogalom régibb és újabbkeletű társaival együtt (praeromantika, renaissance, biedermeier, Gesunkenes Kulturgut...) a maga eredeti helyén, a német nyelvterületen, szintén csak ellentmondások közepett, korlátok között érvényesül, pedig ott úgy nőtt ki a társadalom, irodalom, művészet, zene eleven jelenségeiből. Hát még nálunk, ahol kész elvont kategóriákat alkalmazunk egy egészen más szellemi élet megnyilvánulásainak értelmezésénél — pontosan így húzták rá száz évvel előbb Sylvesterék a latin nyelvtan merev kategóriáit az élő, impresszionista magyar nyelvre — minden fenntartás, előzetes igazolás nélkül, külső hasonlóságoktól megtévesztve, amikor épen csak hogy túljutottunk az első filológiai alapvetésen, amikor mégcsak gyermekkorát éli ízlés- és lélektörténeti kutatásunk. Alszeghy nem él vissza a barokk szabadossággal; könyvének ez a végső következtetése: «Az irodalom jellege tehát barokk, de szelleme és színvegyülete magyar.» Ennek az ítéletnek csak a másik fele vitathatatlan, az első viszont még megokolásra szorul. Én mostani tudásunk alapján inkább így fogalmaznám meg: «Az irodalom jellege és szelleme magyar, de vannak benne barokk vonások és jegyek.» Valójában csak néhány tiszta barokk elem van, amely mindenestül meghonosodhatott. Ilyen az udvariság — főforrása a Habsburg-birodalom legnépszerűbb írója, a spanyol Guevara, úgy amint latin-német fordító, magyar átdolgozó közvetítik — és a tőle elválaszthatatlan keresztény Stoa, egykézben, a legtekélyesebben egyesülve, a Rimay esetében. Ez talán külön fejezetet érdemelt volna, csak úgy, mint a legenda, amely mostanában éli másodvirágzását (Ign. Fr. Xaver Cetto *Virtus coronata Divi Ladislai* c. gyűjteménye, Bécs 1693, egymaga 39 beszédet tartalmaz, amelyet a bécsi Szent István-templomban mondott el 39 szónok Szent László dicsőítésére) és a misztikus irodalom,

amely végre magyarul is szóhoz juttatja spekulatív és gyakorlati formájának spanyol és német képviselőit.¹ Annyi bizonyos, hogy Erasmuson innen, Bacon és Leibniz között, nincs európai áramlat, amely legalább pillanatnyi nyomot ne hagyott volna a század szellemi életén. (Ezekkel a vonatkozásokkal részletesen foglalkozom egy legközelebb megjelenő tanulmányomban.)

Itt van végül a Gyöngyösi-kérdés. Ha van költő, akihez illik a barokk «jelleg», bizonyára Gyöngyösi az. Zrinyi mellett ő az egyetlen világi költő, akinek művei nyomtatásban is megjelentek. Ez a diadalmos frontáttörés kétségkívül összefügg a magyar szellem kezdeti elvilágosiasodásával, közvetve Középeurópa új szellemi tájékozódásával. Ha elfogadjuk is azt a feltevést, hogy Gyöngyösi a humanista epithalamium-formát magyarította a maga képére, még mindig nem magyaráztuk meg verselő, képalkotó virtuozitásának, meghökkentő rímtechnikájának, tudatos nyelvművészetének, elemző lélektani szenvedélyének eredetét. Ebben nem volt magyar előzője, de az újlatin költészet antik metrumai sem szolgálhattak neki útmutatással. A magyarázat másutt keresendő. Nagyon is megszoktuk Gyöngyösiben a kizárólag iskolai-klasszikus műveltségű, szüklátókörü kismest és ügyvédet látni. Közben megfeledkezünk arról, hogy életének jórészét esztétikai, arisztokratikus elemekkel telített környezetben élte le, s hogy ennek a környezetnek a császári Bécs az eszménye, a maga szemképráztató kultúrájával. Bécsnek és a vele rokon Bajorországnak, Sziléziának költői technikájukkal, tárgyválasztásukkal, esztétikai, erkölcsi tartásukkal, verselésükkel, formájukkal hódoló történeti epikája és idilljei, allegóriája stb. néha úgy hatnak, mintha csak Gyöngyösi előkelőbb, érdekibb alakmásai volnának. Az irodalmi élet nem áll elszigetelt atomokból. Gyöngyösi korában sem...

Megjegyzéseink természetesen nem érintik Alszeghy anyagban, új szempontokban gazdag és termékeny könyvének értékét, sőt egy-két ponton meg épen igazolják irodalomtörténeti képét. Inkább csak rá akartunk mutatni arra, milyen különböző utak vezetnek a XVII. század irodalmának megértéséhez.

TURÓCZI-TROSTLER JÓZSEF.

Emerico Várady: La letteratura italiana e la sua influenza in Ungheria. I. k. *Storia.* 497 l. II. k. *Bibliografia.* 406 l. Roma, Istituto per l'Europa orientale, 1933—34. 8-r.

Az olasz irodalommal való kapcsolatainkról eddig csak töredékes ismereteink voltak. Vázlatosan Imre Sándor már rámutatott arra a sugalmazó erőre, melyet az olasz szellem sugárzott a magyarra. Tudósaink és kutatóink egyes kérdéseket megvilágítottak ugyan, részletezőbb, csaknem minden mozzanatra kiterjedő összefoglaló munkát azonban csak most kaptunk Várady Imre avatott tollából.

Előszavában beszámol a kutatásokról, kiemeli Ábel Jenő úttörő munkáját, Zambra Lajos s Kastner Jenő érdemeit.

Valóban, számos tanulmányból okulunk az olasz—magyar művelődés kapcsolatairól a középkortól napjainkig: mindezt Várady lelkiismeretesen

¹ Hevenesi Gábor *Philosophia sacra*ja nem filozófiai tankönyv, ahogy Alszeghy gondolja, hanem gazdag daemónológiai példatár.

és kritikával dolgozza fel. Nem esik a «forráskimutatók» szokott túlzásába, csak egyszer: a Bellarmino—Pázmány kérdésben. «Sulla cultura teologica del Pázmány e sull' indirizzo di tutta l'attività da lui svolta per la restaurazione cattolica, esercitò grandissima influenza Roberto Bellarmino, il quale però non fece che stimolare le straordinarie capacità, le energie morali e spirituali del Pázmány.» (184. l.) Itt némi ellenmondást érzünk az ítéletnek két része között: a római bíboros munkája igen nagy hatással volt Pázmányra, s ez mégis *csupán* sugalmazó erőben nyilvánult!

Felmerül az a kérdés, milyen mozzanatokban tárulnak elénk Várady eredeti kutatásai. Előszavában ő maga szerényen nyilatkozik erről: «I contributi del tutto nuovi e finora sconosciuti son pochi in questo libro.» (10. l.) Megállapíthatjuk, hogy önmagával szemben szigorú volt. Vannak új eredményei. Így p. o. a Dante-átültetések megítélésében sokat köszön ugyan Kaposy Józsefnek és a fordításokról írott más bírálatoknak, mégis gazdag és új anyagot tár elénk: méltatja Császár Ferenc érdemeit, valóságos *place d'honneur*t jelöl ki a művészi érzékű és nagy tanultságú Radó Antalnak, majd értékeli a plasztikus veretű terzinákat átköltő Szász Károlyt. Dúsan vetíti elénk a XX. század fordító irodalmát, kiemelkedő helyen látja Babiás Mihály Dantejét. Továbbá mint első dolgozza fel Szerdahelyi György esztétikai dolgozatainak és Kazinczy Ferenc hatalmas levelezésének olasz irodalmi vonatkozásait, végül kiaknázza a folyóiratokat is. Valóban, az időszaki sajtó (a Tudománytár, Hasznos Multságok, Tudományos Gyűjtemény, Athenaeum, Felső Magyarországi Minerva, Figyelő, Magyarország és a Nagy Világ, Fővárosi Lapok, Budapesti Szemle stb.) nem egyszer ad számot olasz írókról, alkotásaikról s fordításaikról. Várady serény figyelemmel bányászott belőle.¹

Várady Imre tudós erényekben gazdag művének legértékesebb része bizonyára az, amelyben igazolja, hogy a magyarság a középkortól napjainkig élénk összeköttetésben állott az olasz művelődéssel, s legnagyobb érdeme a hő anyagnak csaknem minden részében való tájékozottsága. Még a legújabb eredményeket is értékesíti. Csak egy példára utalok. Felhasználja Kardos Tibor kutatásait Zrinyi *Szigeti veszedelmének* forrásaira vonatkozóan: Zrinyi nemcsak Tassoból merített, javára fordította Marino *La Gerusalemme distruttaját* és *La strage degli innocenti*jét is. (IK 1932.)

Fejtegetéseit szemléletes kortörténeti képekkel eleveníti. Szól a X. század magyarjai előtt Olaszországban feltárult világról, Szent István rokon-

¹ A kutatást más irányban is lehetne folytatnia, így, teszem, vizsgálnia egyes olasz írók magyar vonatkozású helyeit. Példaképen Carducci iratainak ránk nézve értékes Petőfi-vonatkozásaira utalok. (*Prose*, Bologna 1906.) Tanulságos a népköltészet is. Az olasz nép körében a legnépszerűbbek közül való ez a több változatban élő dal:

Se fosse mio le reame d'Ungheria,
Con Greza e Lamagna infino in Francia,
Lo gran tesoro di Santa Sofia,
Non poria ristorare sí grande perdanza.

A *Rime del Cod. Vatic.* kötetben: I., 379. l. és Al. D' Ancona *La poesia popolare italiana* c. könyvében, 1906. 248. l.

érzéséről az olaszok iránt, Zsigmond királyról, a török veszély árnyékának Európára borulásáról, Magyarország politikai helyzetéről a XVI. században, a kuruc harcokról, a XVIII. század művelődési állapotáról, a XIX. századi második felében támadt hatalmas fellendülésről. Szorgalmasan kutatja a kapcsolatokat más téren is: a művészetek, a színészet, a könyvtárak, a tudományos irodalom, az olasz nyelv tanítása, a hadi élet, a politika, a diplomácia s a kereskedelem világában.

Nem egy méltatása találó, sőt lényegbevágó, mint Csokonai lírájáé, másfelől itt-ott némi törés mutatkozik, mint a futurizmus szépítgetésében, pedig tagadhatatlan, hogy a futurizmushoz legalább is olyan megdöbbentő izlésficamodással van dolgunk, mint amilyen volt a XVII. században a *preciosité*.

Arany János *Dantejének* is csak felületet horzsoló, röpke utalás jut. (347. l.) Helyénvaló lett volna méltatnia, mennyire megérzi az epikus lángész a másik epikus szellem hatalmát s annak apokaliptikus mélységét milyen mélységbe szálló, lírai remekléssel fejezi ki.

A szerző alaposságát és lankadatlan kutató készségét jegyzetei is bizonyítják — így a zarándoklásokról szóló (146. l.), vagy az, melyben elsorolja az Itáliával foglalkozó bírálatokat — nem kevésbé a nagy gonddal összeállított, meglepően gazdag névmutatók.

Ebben az adatokban dús munkában mégis akad egy-két hiány. A renaissance kihangzását illetőleg kikerülte figyelmét, hogy Dionigi Atanagi *Rime sceltéjének* II. kötetét (1565) János Zsigmondnak ajánlja. Bókoló sorraiban Atanagi sokat tanult a XV. század tömjénező pátozzsal hódoló humanistáitól.¹

Említi, hogy novellaíróink szerették Olaszországot hátterül választani, de általánosságban mozog, csupán P. Horváth Lázárnak *A tör és a kés* c. elbeszélését említi. Nem ártott volna szemügyre venni az olasz Senno szerepét és sorsának tragikumát Kemény Zsigmond *Gyulai Páljában*. Egy másik regényébe (*Férj és nő*) olaszországi emlékei szövődnének. Jókainak *Egy az Istenében* Róma húsvéti ünnepének ragyogó színpompával ékes leírásában gyönyörködünk. A drámaírás is nyújthatott volna egy-két tanulságot. Szigligeti *Grítettjének* (1845) hőse a XVI. század hírhedt kalandora, Erdélyi János *Velencei hölgye* (1851) pedig a beteges romantika valóságos irodalmi körtünete.

Említi Greguss Ágost kritikáit a nagy olasz művésznő, Ristori Adél csodálatot keltett színészi munkájáról, de nem szól Gyulai Páléről. Gyulai Ristorit már Berlinben hallotta. [*Signora Ristori* tanulmányában kiemeli, hogy a nagy olasz művésznő nem lépi át a művészet határát, dicsérei hangjának változatosságát, «mosolyogni és sírni, szeretni és megghatni csak ő tud a világon». (*Dram. Dolg.* I. k. 142 l.) Valóságos eszményképpül állítja a magyar színművészet elé. Az esztétikai tanulmányokat, sőt bírálatokat is tekintetbe veszi, de kikerülte figyelmét Beöthy Zsolt szép fejtegetése Alfieri *Mirrajáról A tragikumában*.

¹ L. János Zsigmond és egy olasz író c. dolgozatomat a Történelmi Szemlében. (1928, 133—138.)

A második kötet gazdag bibliográfiát nyújt. Anyagát okosan csoportosítja és tagolja alfejezetekre. Feldolgozza a bírálatokat és az ismertetéseket is.¹

Várady Imre könyve, noha akad egy-két mulasztása, a magyar—olasz kapcsolatok legalaposabb összefoglalása. Igazolja a magyarságnak az olasz szellemi világ felé tartó többszázados igyekvését. Jelentőségét fokozza, hogy olasz nyelven, toszkánai választékossággal szolgáltató Itália művelteinek jelentős ismereteket az olasz költői s művészi lételeknek egy másik nemes nemzet számára juttatott, fel-felpezsdülő elevenségre valló hatóerejéről.

ELEK OSZKÁR.

Kardos Tibor: Janus Pannonius bukása. (Pannonia-könyvtár 5.) Pécs, 1935. 8-r. 26 l.

Az «essayszerűség» divatos követelménye alatt nem lappang mindig az ürügyet kereső felületesség. Jogosultsága ott kezdődik, ahol a külső adatok lehetőség teljes és megbízható összeállítása után is megoldatlannak érzünk valamit. Mégpedig nem azért, mert az adatok hézagosak — ilyenkor az «áthidalás» legfeljebb megvesztegető fantazmagória — hanem a probléma természete folytán. Úgy látszik, ezúttal valóban ilyen esettel állunk szemben. Janus Pannonius, Mátyás király humanista udvarának díszje, aki valaha életének legszebb költői feladatát királyi tetteinek megörökítésében látta s tüneményes pályafutását tehetségén kívül a korán feléje sugárzó királyi kegynek köszönhette: a király ellen szőtt összeesküvésben vállalt vezető, sőt talán kezdeményező szerepet, elbukik és mint földönfutó hal meg. Ami külső adat felkutatható volt, azt Huszti József monográfiája mind lelkiismeretesen számbavette, de maga a nagy fordulat mégis izgatón problematikus maradt. Huszti is elismeri: «Az anyagi és hatalmi érdekek sérelmét nem érzem kielégítő magyarázatnak.» (*J. P.* 277.) S utal arra, hogy J. P. végsőkéig kitartó engesztelhetlenségét az is magyarázza, hogy, bukása esetére, tárt utat láthatott Olaszország felé, hová, betegeskedve és itthoni lehetőségeivel elégedetlenül, amúgy is mindig visszavágyódott.

Ebben az irányban megy tovább Kardos Tibor figyelemreméltó kísérlete: J. P. lelki fejlődésén keresztül jutni közelebb a probléma megoldásához. Dolgozatának az a jelentősége is megvan, hogy példát mutat rá, mint fedezheti fel, még humanista poétánál is, a finom tapintat az élményt a költészetben, az irodalmi sablon mögött az egyéni rezdülést. Hiszen a konvenció itt is csak kötelező jelrendszert ír elő, és a közhelynek az élmény adhat helyzeti energiát. Az antik reminiscentiákon túl J. költészete is lelki helyzetének uralkodó feszültségét érezteti, azt a sajátos megosztottságot, mely két haza,

¹ Ennek a gazdag bibliográfiának szintén akad egy-két hiánya. Csupán néhányra utalunk. Noha külön fejezetet szentel az esztétikai irodalomnak, nem említi Kenczler Hugó tanulmányát: *A forma jelentőségének empirikus vizsgálata a művészi alkotás pszichológiájában, különös tekintettel Michelangelo szobrászatára.* (Athenaeum, 1907, 220—233, 310—326, 456—469, 1908-ik évf.: 29—38. l.) Kimaradt Federigo Garlanda *Shakespeare, il Poeta e l'Uomo* c. munkája ismertetésének jelzése. (Magyar Shakespeare-Tár, 1913, 287—291 l.) stb.

két hit, sőt egészében két élet számára kötötte le egyszerre. A ferrarai diákévek lelkének soha el nem mosódó élményei, a szellemi életnek olyan fejlett fokára képesítették, melyre idehaza még nincs lehetőség. «Ugrást» csak az egyén tehet, «kivételes körülmények között, idegen műveltség kölcsöntökéjével, az egyetemes fejlődés csak maradozva, késve követi s esetleg csak századok multával éri őt utól» — tanítja Horváth János¹, s Kardos Tibor ezen a ponton ragadja meg a tragikus magot J. P. sorsában. Rezignáció vagy lázadás: megosztottságának más megoldása nem lehetséges. Előbb az elsőt próbálja, s a magyarság válságos helyzetében kötelességét vállaló kancellár a nyugalmasabb pécsi napoknak örül, püspöki palotája könyvtárszobájának — itt, ha nem felejtí is áttörhetetlen magányát, a szellemi Itália polgárának érezheti magát. A valósággal, a hazai lehetőségekkel nem számoló ábrándja — új világ teremtése, az augusztusi aranykor megvalósítása a XV. század Magyarországon — mégis lázadásra készíti. A szerző szerint J. P. bukásával a korszerűtlen ábránd vesztett csatát a Mátyás erős kezében kifejeződő történeti szükségszerűséggel szemben.

Bizonyos, hogy a külső adatoknak ilyen mélyre nyúló értelmezése, mint minden essay, módszerében is a művészettel vállal közösséget. A záró Baudelaire-idézet sem pusztán külsőséges dísz, hanem a tanulmány egész vonalvezetésébe illő argumentum. Kardos mindenestre odáig viszi a problémát, ahol becületesen már senki sem vállalkozhatik többre «kísérletnél». Kísérletét tiszteletreméltóvá teszi mindenekelőtt az, hogy nem jóelőre megrostált adatok vékony vázlatával dolgozik, hanem J. P. egész egyéniségét veti latba. S tanulmánystílusának tömörsége abban sem gátolja, hogy J. P.-képünket néhány részletvonással is kiegészítse. Megállapítja Ennius példaadásának jelentőségét és evvel kapcsolatban az elveszett *Annales* hozzávetőleges tartalmát és jellegét, a pécsi püspök vallásosságának pogány elemeit érezteti, egy «orphikus hymnusának» antik és kortárs rokonaira utalva, Dante és Petrarca hatására mutat, s mint problémát jelzi humanistáknak az olasz vulgáris irodalomhoz való viszonyát.

WALDAFEL IMRE.

Bartha Dénes: A XVIII. század magyar dallamai. Énekelt versek a magyar kollégiumok diák-melodiáriumaiából 1770—1780. Budapest, M. T. Akadémia, 1935. 8-r. 303 l.

Ez a kiadvány azoknak a kéziratos énekes-könyveknek a dallam- és szöveganyagát tartalmazza, melyeket diák-melodiáriumok néven ismer a magyar zene-történet. Ilyen diák-melodiárium a címben megjelölt időből 14 ismeretes. Bartha Dénes ezekből, bevezető tanulmányában kifejtett válogató szempontjai értelmében, tizenkettőt vett fel könyvébe. A 12 kéziratból 10 a sárospataki és debreceni református kollégiumokban készült. Létrejöttük kétségtelenül összefügg az énektanításnak azzal a reformjával, mely ezekben az iskolákban a XVIII. század második felében végbement.

A kiadvány célja zenetörténeti. A magyar zenetörténetnek ma legelső gondja, hogy egyfelől kinyomozza műzenénk multját, másfelől pedig — ami

¹ *Az irodalmi műveltség megosztása.* 76. l.

ezzel szorosan összefügg — meghatározza népi zenénk kialakulásának útjait. Bartha Dénes a rendelkezésére álló anyagot igen termékeny pillanatban ragadja meg: ez a XVIII. századi magyar dallamkincs oly pontra ért, ahonnan az «alászállás» a «népi» zene felé megindulhatott. Több év lelkiismeretes munkájával, a filológiai forráshűséghez való ragaszkodással rendbe állította a 12 melodiárium dallamait. A dallamsorok szótagszáma szerint rendezte a zenei anyagot s így a zenetörténeti kutatás számára olyan könyvet adott, mely szigorúan formai szempontok alapján igazít el a melodiáriumok változatos dallam-anyagában és ad fogódzót a későbbi alakulások vizsgálatához.

A dallamok azonban szövegeikkel együtt kerültek bele ebbe a kiadványba. Így követelte az életszerűség tudományos tsztelete. Ezen a ponton Bartha Dénes könyve az irodalomtörténet nagy érdeklődésére is számot tarthat. Bár a szövegek között — mint bevezetése mondja — nem nagyon kereshetünk «kiválóan értékes verseket», még a futólagos tekintet is kiemelhet belőlük egynémely irodalomismereti tanulságot.

A vers-szövegek szerzői jórészt ismeretlenek. Csak egy-kettőnek a vers-fejéből olvasható ki a költő neve. A szerzők, amint az éneklők, maguk is diákok, de az «ének» azon az úton jár, melyen csakhamar a műveltségnek individualitástól megfosztott elemévé válik. A református kollégiumnak XVIII. századvégi ifjúsága vitte el e szövegeket eredő helyüktől távolabbi területekre s egyben fel is emelhetett az írásbeliségbe olyanokat, melyek addig csak az élő dallam erejéből éltek. A szövegek így mindenekelőtt a XVIII. század második felének átlagos irodalmi ízléséről adnak felvilágosítást, hiszen csupán akkor valóban élő énekszövegekről van itt szó. Ez a keresztmetszet rendkívül tarka képet mutat. Az ismertetett gyűjteményekben találkozót ad egymásnak a régibb magyar énekszerzés részletező moraliz-musa, a vágáns latinság diák-nótává alakuló gondtalansága, humanista és barokk diszitményesség, a gáláns és rokokó könnyed mozdulata. A magyar műköltői előzményekből Amadé költészete az, mely egyszer nagyobb költemény-darabokban, máskor meg sor-töredékekben e képen átütközik. Ezen az ízlés-keresztmetszeten kívül az akkori «irodalmi» költészet háttérének vonalai is kibontakoznak a szövegekből. A tartalmi tarkasággal párhuzamos a formai és stíbeli sokféleség. A művelt költészet is ezekben az évtizedekben hajtja végre a maga forma- és stíl-újító reformjait. Névtelenül beszüremkedett ének-dallamok és tudatos műköltői keresés működik tehát együtt és egyszerre azon, hogy ez az újítás az egész magyar irodalmi ízlésben végbemenjen. E szövegek arról tanuskodnak, hogy a talaj lazítása már régóta folyt, s a század végén a nyugati formákból már csak a jambus-dallamok beépítése várat magára. A magyaros «átlag-poézis» e fokán fel-felbukkan a genretartalmú ének is, jelezvén előre a majdani legsímább átmenetet az énekből a «dal»-ba. Csokonai költészetének megismeréséhez ez a szöveg-anyag a behatóbb kutatás nyomán nem egy értékes irányítással fog szolgálni.

Bartha Dénes könyve a történeti megismerés két iránya felé nyit utat. Egyrészt felfelé, a műköltészet irányába, másrészt pedig a népdal alakulása felé. Más hasonló forrás-gyűjtemények remélhetőleg hamarosan elkövetkező kiadásához tapasztalatokat nyújtó alap, melyhez igazodni lehet.

KERECSENYI DEZSŐ.

Balázs Győző: A «Szentpéteri üres fészek». Részletek Léway József naplójából. Miskolc. (Szerző kiadása.) 1935. K. 8-r. 192 l.

E kis munka közrebocsátójának, Balázs Győzőnek híradásából vagy egy év óta tudjuk, hogy céltudatos kutató munkával megtalálta Léway Józsefnek olyan kézíratait, amelyekről eddig nem volt tudomásunk. Az óvatosan fogalmazott jelentésből nem lehetett megállapítani, milyen kézíratról van szó — most e kis könyv előszavából megtudjuk, hogy a költő háromkötetes naplója került elő. Három nagy kézíratos kötet, 900 lapnyi szöveg, önéletrajzi följegyzések, 25 év — 1892-től 1917-ig — mozgalmainak tükörképe: megértjük a fölfedező örömét.

Vajon valóban nagy kincs-e Léway naplója, a *Szentpéteri üres fészek*? Azok a kiszakított naplószakaszok, amelyeket Balázs Győző ezúttal kiadott, alig 10 kis ívnyi terjedelemben, kedves, helyenként megható megnyilatkozásai egy derék, nemesen gondolkodó embernek, de kevés bennük az érdekes és jellemző; a költőhöz nem visznek közelebb, az ember lelki életéhez is alig szolgáltatnak új adalékokat — csak szülei iránt érzett, az átlagosnál jóval mélyebb szeretetét és tiszteletét állítják élesebb megvilágításba. Ha, s ezt jogunk van föltenni, a közlő az értékeesebb följegyzéseket válogatta ki, akkor alig hiszem, hogy megokolt a naplóról adott jellemzése: «annyira intim, annyira még élő emberek életére fényt vető, vagy homályt borító, annyira eleven könyv» ez a kézirat, hogy a nyomdafestéket ma még nem bírja meg. Ezen a ponton, azt hiszem, a tárgyilagos kritikát elfojtotta a fölfödőzőnek érthető elragadtatása. Nem tudom elnyomni azt az aggodalmamat hogy ez a nagy tömeg kézirat inkább irodalomtörténeti ereklye, mint irodalmi érték. Az irodalomtörténet munkásai bizonyára találnak benne egy-két árnyaló vonást Léway írói és emberi képéhez s talán új, ismeretlen adatokat is a kor irodalmi életéhez — a szemelvényekből következtetve nem sokat — de még irodalomtörténeti forrásmunka számba is bajosan megy a napló. Kiadását ma még nem tartja alkalomszerűnek Balázs Győző (a benne található bizalmas közlések miatt) — attól félek, későbbben sem lesz az. Az azonban kívánatos volna, hogy a tudomány számára könnyen hozzáférhető helyen, a M. T. Akadémia vagy a Nemzeti Múzeum kézírattárában helyeznék el.

CSÁSZÁR ELEMÉR.

Helyreigazítás. A *Szekely népballadák* bírálatának első jegyzetében (IK. 1935. 432. l.) súlyos hiba csúszott. Azt írtam, hogy «a tartalomjegyzék nem illik a könyvhöz». Ez tévedés, mert a kifogásolt lap nem a tartalom, hanem a képek jegyzéke, s mint ilyen, megfelelő és gondos. A jegyzeteim elnézéséből eredt hibát kötelességszerűen sietek helyreigazítani.

GÁLÓS REZSŐ.